

Po rataker :

Bounès fiesses a tertotes & tertos

Bounès fiesses del Walonreye, e walon dins li scrijhaedje. Paski : cok sins l' walon, cok sins sporons, sapinse a dji n' sai pus kî.

Po n' nén fé do leyîmplorisse, come onk p.14, ciste anêye ci, dji m' vos è va conter ene vraieye.

La deus troes ans, li rinne Bêtri des Bas Payis aveut priyî e s' palâ tote ene rigulete di powetes di totes les Holandes, po tchaeconk dire on ptit boket da sinne.

Onk des cis k' aveut li pus ewaeré (a bon) nosse royinne, c' esteut on djonne Marokin vinou à monde el Holande. Po ses arimés, il aveut stî rcweri des vîs mots neyerlandès trové dins les motîs, mins ki pus waire di djins n' eployént à djoû d' ouy.

Dji m' dijha e mi-minme : « Pôreut vali k' on djoû on djonne vinou d' ôte pârt endè fjhaxhe li pareye pol walon ».

C' est po ça ki dj' a stî pôzitivmint reyusse cwand dj' a léjhou li pordjet di roman « Gabriyel & Gabriyel » ki l' Djôr Sfasie a ponou avou s' copleu Colas Staelens. Li spoûle fourit scrîte e francès, mins nosse Djôr si fjha on dvwer di tot ratourner a fwait e walon. Vos nd avoz trové on boket dins l' coirnêye « Belès Letes » di vosse dierinne

gazete. Gn a eto cwate-z ôtes tchaptrês [*chaptres*] sol waibe éndjolieke « L' Aberteke ».

Nosse soçon Rantoeî va rapexhî des vîs mots come « viyaire » (vizaedje) ki dj' a stî tot peté di rtrouver dins l' Haust.

Po co câzer des djonnes waloneus, vos trovroz dins cisse gazete cial on papî da Djan Cayron so les plakes di voyes e burton. Et l' idêye di bouter timpesse al tcherete po des sfwaitès plakes so les voyes del Walonreye. End a ddja sacwants, mins ci n' est nén Mouze et les vâs.

Çou k' on pout rilever, c' est ki les pus spitants des djonnes waloneus ont-st aprins l' walon brâmint a pârti di l' ortografeye rifondowe. C' est ene bele rivindje, après tos les côps d' poun e leu gueuye ki les rfondeus ont-st eduré dispu 1996.

Avou ça ki : do côp après aveur yeu-st aprins li ptite croejhete ezès waibes, les djonnes k' alént divni waloneus ont trové so leu tchmin des pus vîs k' eployént l' walon po ls atôtchî. Al Rantoele, todî. Fameuse diferince avou l' djermêye di

dvant. Cwand to tuzes k' on Djan Guillaume ou on Bert Maquet ni savént ou n' oizént djâzer coramint e walon !

Adon, li walon, come on feu ki djômive, si va-t i resprinde e- n ene mâye blamêye ?

Motoit bén, mins gn a co des mantches a mete po sayî del sititchî dins les orayes des efants li pus timpe possible e leus djonnès anêyes. Et avou l' messaedje aplaké ki c' est l' viye langue do payis d' leu pa, mame, grand-pa gran-mame, tayons et ratayons (todi bén onk did zels). Ou, biesmint, do payis la k' i vcnut.

Tot s' metant bén el tiesse ki l' lingaedje del mame [*langue maternelle*], ci serè todî l' lingaedje del moman, et nén l' ci do pa ou do bon-pa. Et come les waloneus, à djoû d' ouy, sont puvite des omes, on n' î est nén co, al taeve às fraijhes. Ni la ki l' pitit boulome s' a rispoizé.

Mins, ki ça vâye come ça vout, si l' walon ni rdivent nén ene langue k' on pout wangnî s' bidon avou, vos nel râroz mây el boke des Walons. Ou adon divni ene novele môde, come t' as yeu les scoubidous.

Ca si les djonnes ki s' ârênt forbouté a l' raprinde ni trovnut nol respondance dins l' société, pol pratiker et-z esse bén veyou des mwaisses, c' est kendal.

Po-z edâmer l' mouvment et askepyî cisse môde la, les plakes bilinwes serént motoit on boun alondon. Kécfeye k' el Waloneye a vni...

Lucyin Mahin, e moes d' awousse 2011

Banire « Djâzans walon, wârdans nos raecinêyes » pindowe a Håre e 2003 pa l' copinreye d' Oufalijhe

Eternâcionâ :

Les medias et l' guere di Libeye

Pol moumint dji so foirt mwais conte les medias et leus mintes, âd fwait del guere di l' OTAN siconte li Libeye. Dj' a scrît on ptit ârtike so « Berdelaedje » mins fâreut des dijhînes d' ârtikes po-z espliker tot çou k' i gn a-st a dire.

Vormint, ça fwait on bon moumint ddja ki dji n' riwaite pus les noveles ezès tchinnes come RTB, TF1, evnd.

Les mintes k' i djhèt a tot còp bon sont disgostantes.

On pout tuzer ki c' est mâlâjhey di saveur si c' est des mintes ou des vraiyes; mins po les sacwès ou evenmints ki dj' a des bounès infôrmaçons, di prumire mwin, avou des preuves, pa des còps ki dj' a mi-minme veyou d' mes ouys, po ces sacwès la, dji pou esse seur a 100% cwand dji voe-st ene minte.¹

Et ça m' a fwait dismefiyî pol restant.

Et Bén sovént, cwand dj' arive, des djoûs, des moes, pa còps des anêyes après, a trover des infôrmaçons, adon ça vént acertiner m' dismefiyance : c' esteut Bén des mintes.

Dj' a stî kékès djoûs e vacances, lon erî del Daegntoele et des telefones; dji n' pola vey ki l' TV. Li TV ki dit k' les « revinteus » libyins ont pris l' mwaisse veye, ki tot est houte, ki les « bons » ont wangnî eyet les « mâvas » piede...

Awè...

La ki dj' rintere, et ki dj' pou lére et vey des infôrmaçons nén mostrêyes pal cinseure oficire.

Dj' aprin ki Tripoli n' est nén prijhe pâzès « rediveus »,

¹ Pablo a vnou â monde â Tchili, do tins da Pinochet, et saveur les ca et les ma del politike des Estats-Unis e l' Amerike latene.

mins seulmint kékès bokets; ki ça sereut minme ene sitratedjeye po les prinde â colet. Vraiy ou nén ? Dj' n' sai nén co; mins d' çoula l' TV d' avâr ci n' a nén moti.

Dj' aprin eto ki des « gaztîs » estazunyins mancèt leus colegues ki djâzèt trop francmint; les cis d' CNN ont dit a des gaztîs di TeleSUR eyet di RussiaToday di n' nén djâzer d' AlQaeda, sins cwè i pôrênt Bén mori.

Dj' aprin ki des oficîs « rebeles » k' i gn a djâzèt avou èn accint irlandès.

Mins nerén, li TV bedje nos dit ki ça sereut Kadafi k' a des merçunaires (sins dner nole preuve). Mins des etrindjirs a hope dins les rangs des « rebeles » on n' lome nén çoula des merçunaires.

C' est l' veur k' on n' est nén a on ctoirdaedje di mots près. Li minme TV dit ossu, sins rodji, k' on tape des bombes so les scoles po protedjî les efants. Ki : ci n' est nén nouvea ! Tins del guere siconte li Vietnam, i gn a-st avou ene djin po dire k' on viyaedje aveut stî distrût po l' schaper.

Dj' aprin ossu – et c' est co pus grâve, end a-t on câzé â posse ? – ki po-z aprester l' atake siconte Tripoli, l' OTAN a escoursi si pus moudréle bombârdumint dispu li cmince del guere. So ene djournêye, i gn ourit ostant d' moirts ki so les 6 moes di dvant.

Dj' aprin ossu ki les imâdjes mostrêyes â posse sont fâsses, filmêyes di sor on platea d' cinema.

Dj' aprin k' i gn a des sôdârs do Qatar sol terén, avou leu-z ekipmints, leus tanks, leu drapea. A ! eyet leu tchinne di televuzion, Al Djazira ki, dispoy li cmince, sieve di coroye di transmission pol propagande di guere di l' OTAN.

Bén seur, vos ploz croere çoula ou nén.

Mi dj' pinse k' ene djin ki pout ôre l' istwere des deus costés a pus di tchances d' aprepyî del verité.

Pocwè nos medias n' nos mostrèt i mây k' on seu costé?

A croere k' i sont zels-minmes d' onk des costés, dowô?

A vos d' lére, a vos d' cweri, a vos d' tuzer.

Kékès plaeces wice ki vos ploz naxhî, so ç' tinme ou co des ôtes, après èn ôte son d' clotche :

e francès :

<http://www.michelcollon.info/>

e castiyan :

<http://www.telesurtv.net/>

L' infôrmaçon est la pol ci ki l' sait (et l' vout) trover. Mins po les nawes k' inmèt mî d' croere li TV, gn a rén a fé, on nelzî sâreut fé candjî d' avisse.

Li waibe-blok da Michel Collon est pus concintré so « çou k' on n' lireut ddja ôte pârt », dismetant k' TeleSur c' est ene tchinne tévé di noveles di totes sôres, et ki djâze purade di l' Amerike.

Pablo Sarachaga, li 27 d' awousse 2011

Beldjike :

Avou on vî houyeu d' Winterslak

I n ayeut Bén trop del djin e l' egljhe di Zolder a l' etermint di m' copleu Djef Ulburghs ! On sofokéve.

Après on cwårt d' eure, vo nos la sol grande sâle do viyaedje, a balziner avou on vî houyeu pansioné di Winterslak, et haper eshonne on pô del frisse air. Oufiti !

Et, halîhalof, sayî d' discuter di tchik et d' tchak.

A poenne lyi aveu dj' dit ki m' popa, a traze ans, avou s' fré et troes pus grandès sours avént cwité Herk-de-Stad po s' vini eterer el houyire d' âs Cwerbâs à Bierleu, k' i m' dimanda d' ene trake, ewaéré, mins serieuzmint : « Kimint, a Lidje, i n ayeut ossu des houyires ?!?! »

K' on djonne huzea flamind ou Bén on toirtchî politicârd del Vlaamse Biesse, li noer arincrén, mi dmande ene si-fwaite, passe co.

Mins nén on houyeu... S' i V' plêt, mon Diu, nén on houyeu.

N' âreut i don rén aprins, trinte ans à long, e fén fond des beurs flaminds, mi vî houyeu di Winterslak ?

N' est ç' nén pus grâve çoula, ki totes les bouxhes al gueuye ki les Walons riçuvèt pol moumint ?

Po remidrer rinne, dji lyi a dit, k' e m' comene, sol lisse des djins ki vôtèt, i n a 35 âcint di nos flaminds.

Et k' ces Flaminds la sont divnous des aredjîs Tchantchès.

Et ki c' est l' Walonreye k' a fwait viker tote li Beldjike disca 1960.

*****

Mins vos n' mi diroz mây çou k' vos pinsez d' çoula.

Ca, po scrire e walon, i fat fé come les troes märticots et n' nén aduzer les politikîs, les croeyinces, ni les pedofiles.

Mostrez m' on seu bon scrijhaedje e walon so Cools, Lahaut, Julie et Melissa...^{2 3}

² So Julien Lahaut, gn a on bea powinme da Lorint Hendschel, k' est a l' Aberteke pol moumint

On djoû, / ene sawice, / on vistréve ene corone sol cabu d' on rwè /

(A on metou moumint, / gn a ene sakî k' s' astampe / et criyî ene sacwè / insi : Vive li republike)

On pô pus târd / gn a deus djins k' mousnut amon l' cia / ki n' ayeut seu braire avou les bedots / ki n' s' ayeut seu taire avou les maweas /

Gn a deus djins k' mousnut e s' mâjhon / - deus djins k' on n' conoxhrè mây leus vizaedjes - / et distcherdjî leus fiziks / et macsârder l' lomé Julyin Lahaut / ki, tot d' on côp, hagne li solea.

Dispoy adon, / on-z a rmetou do djaene / sol corone sitritcheye / di rodje dà rwè /

On-z a rtapé / do moirtî / so les crowâs / et del tchâsse / dins les lives)

Les bedots braiynut / les maweas s' taijhnut

Blankès blankès pådjes, / di cwè câzoz ?

Lorint Hendschel, divins: Cénk pititès ôdes, Les Cahiers Wallons, avril 1992.

³ So l' afwaire Dutroux, gn a tote ene pådje d' Aberteke, sicrite a ces moumints la pa sacwants waloneus del soce des rcâzeus d' Bietris : <http://rifondou.walon.org/dutroux.html>

I fât tni s' ran(g), dit-st i l' pourcea.

François Nyns, pitit-fi, fi, et fré d' houyeu.

Rawete : Mi père esteut Flamind ; c' est portant lu ki m' a-st aprins l' walon. Tot tchantant.

L' afwaire Cools

L' afwaire Cools, c' est l' assazinaedje d' on politikî bedje walon, André Cools, li 18 di djulete 1991.

On n' a djamây sepou l' fén mot di l' istwere, dj' ô Bén : ki çk' ayeut cmandé l' moude.

André Cools fourit touwé di sacwants côps d' feu 18 di djulete 1991. Si cpgneye, Marie-Hélène Joiret, fourit laidmint djostêye.

Po l' inkete, on meta so pî li «celure Cools», ene pougneye di rcwereus del police djudiciaire, dizo l' mambornance del djudge Véronique Ancia, k' esteut d' gâre à moumint do moude.

Deux Tunizyins fourît codânés e moes d' djun 1998 come moudreus da Cools. I dvrént co esse el gayole el Tunizeye à djoû d' ouy. Ces deus omes la avént stî egadjîs pal mafia itâlyinne po code âs orandjes à Agrigente (Sicile). On lzî djha ki l' André Cools esteut on rvindeu d' disfindowès droukes.

E 2004, Richard Taxquet, èn ancyin djindâre di Grâce-Hogone, divnou tchâfeu do minisse Alain Van der Biest, a stî codâné po-z awè adjinçné l' assazinaedje. Alain Van der Biest lu-minme esteut ametou dins l' affaire. Mins i fjha l' fén d' lu-minme e 2002, çou ki djoca si ametaedje el djustice.

Voyaedjes :

Les plakes e burton so les voyes di Burtaegne

C' est e 1982, avou les lwès di discintrâlijaedje, k' on a veyou el France pol prumî còp des plakes e lingaedje do payis. Avou ces novelès lwès la, les depârtumints ont l' povwer so l' etertinaedje des voyes depârtumintâles et vont-st ataker a waitî d' fé ene sacwè pol signalijaedje bilinwe.

C' est les depârtumints des Côtes d'Armor eyet do Finistère kel vont mete e-n ouve les prumîs, eschandis pa les soces cultureles burtones. Les ôtes depârtumints burtons vont shuve, sortot dins l' Burtaegne burton-câzante k' on lome li Basse-Burtaegne⁴.

Des ôtes redjons d' France ont shuvou bagaedje. Copurade les payis avou des foitès atnances po leu lingaedje : Còsse (corsican), Roussiyon (catalan) et Occitaneye (lingaedje d' ok).

Les plakes ratournêyes e burton sont-st aprume des cenes mostrand les direccions so les voyes, et les plakes di nos d' viyaedje a l' intrêye des veyes et viyaedjes. Les troes cwârts do tins, i sont metous e clintcheyès letes po kel lijhâvisté fouxhe meyeuse. Des còps, il eploynut minme ene fonte celtike.

⁴ Li Basse-Burtaegne c' est l' pârteye coûtchantrece do Payis burton, la k' dins l' tins on dessinêve les mapees djeyografikes avou l' Ouwess al valêye eyet l' Ess el copete. On câze burton el Basse-Burtaegne, dabôrd k' on djâze galo, on vî lingaedje d' oyi, el Hôte-Burtaegne.

On voet eto des plakes di rowes bilinwes, mins c' est surlon les comenes.

A costé d' ça, on pout vey avou l' tins k' i gn a todi dipus d' pititès plakes e burton tocosté. Metans : des fletches po les tourisses, ki n' estént k' e francès gn a dijh ans, atakèt asteure a esse rimetowes e burton.

Câzu totes ces plakes la, sâf des còps po les rowes ou hameas, sont scrîts e « *peurunvan* », li rfondou burton.

Li *peurunvan* a stî askepyî dins les anêyes cwarante pask' el Redjime di Vichy esteut presse a accepter l' sicolaedje do burton tot djhant k' ça n' esteut nén possible ca gn aveut sacwantès ortografeyes. Les Burtons s' ont-st adon metou a ahiver ene comene ortografeye. Come di djusse, c' est l' acsegnmint k' a stî l' moteur pol rifondaedje do burton. C' est ene sacwè ki nos dvreut fé tuzer pus lon, nozôtes, les Walons.

C' est l' Ofis ar Brezhoneg (Buro pol lingaedje burton)

k' est l' organisse di referince pol toponimeye mins i n' est nén reki po les otorités di lzî dmander leu-z avisse. Il ont minme eplaidî on guide di referince po les manaedjeus des scrijaedjes di plakes di voyes. Dins ç' guide la, on trove des rîles a shuve po tos les cas, disk' às plakes po les travos.

Ene di leu dmande – mins ki n' est waire shuvowe –, c' est di n' nén mete li burton di clintchî, la k' les clintcheyès letes c' est sovint rsintou pâ lijheu come ene informâcion nén si impôrtante.

L' Ofis a ossu fwait ene mape des voyes [carte routière] del Burtaegne e burton à 250 miyinme, ewou k' il ont studyî tos les nos d' plaeces avou des specialisses, surlon l' prononçaedje coinrece et les vîs scrijhas.

Et ké novele el Waloneye ?

Et amon nozôtes, sobayî ?

A pàrt kékès comenes come Mâmdéy, Fosse-li-Veye oudon-bén Tcheslet, i gn a nén mirabiliâ el Waloneye po l' afitchaedje bilinwe francès-walon.

Dji m' sovén co del plake di rowe ofrowe al veye di Hu pa

ene soce di waloneus et k' i gn aveut scrît dsu : « Hu ».

Elle a stî metowe pa dzo les montêyes del Mâjhône di Veye, ewou çki nolu nel voet.

Gn a co des mantches a mete, après mon nozôtes, po fé tcheryî l' idêye di plakes e walon.

Fâreut i shure l' egzimpe des Burtons et ataker på Siervice Publike di Waloneye, po les fletchaedjes des otovoyes et grand-rottes ? Dins ç' cas la, fâreut i eployî l' rifondou walon, come el Burtaegne, oudon-bén, come Lucyin Mahin l' sicrijheut e 1999 dins « Qué walon po dmwin ? » dins les diferins accints ? Ou n' fâreut i n' nén eployî do « rfondant walon », on scrijhaedje ki shût les rîles do rfondou (disflaflotaedje eyet betchfessîs scrijhas) mins sins spotchî les diferinces coinreces ? Diferinces sovint sprâtcheyes avou l' rifondaedje.

I fâreut, aprume po les nos d' plaeces, shure li façon k' on l' dit à viyaedje minme. E francès, les nos d' plaeces ni shuvnut nén todi a cint âcint l' ortografeye do francès d' Paris. Pocwè fé l' minme e walon ? Metans k' po on viyaedje come Hevillers on eployeuret l' rifondante cogne « Évilé » purade kel rifondou « Héviyé » ca so plaeece on dit « Évêlé ». Po « Tchâlerwè », i fâreut eployî « Châlerwè » ; po « L' Lovire » « El Louvière », et tchik et tchak.

Dimwin u après, do costé do Roman Pays ? Dijhans todi kécfeye !

Lacobén ki po sacwants veyes come Nameur, Mâtche ou Lidje, gn a nén trop des rujhes. Et i fâreut co trover cwè et come pol picârd.

Oudon-bén fâreut i ataker pa nos comenes ? Mins ont ele les cwârs ? Purdoz vos mapes des rows et atakez a ratourner les nos d' rows di vos veyes et viyaedjes et atôtchîz vos mandataires !

Asteure, dji vs leye, ca dj' a co les 124 rows di Mont-Sint-Gubert a ratourner e walon. Pask' el walon dmeurrè tofer li lingaedje di nos tayons.

Jean Cayron

*****

Les plakes e walon d' Ôtêye

Addé Fosse et Mâmdey, gn a sacwants ptits viyaedjes avâ l' Walonreye k' ont yeu l' dâre di mete des plakes e walon. Metans Ôtêye, sol ban del Grande Crisnêye, inte Wareme, Lidje et Tongue, djusse astok do pays flamind.

Spòrts : les tchafiaedjes do Pitit Louwis (20)

El yèbe ârtificiële

Èç côp-cî, dj'âreu plu vos dvîzer del victwêre da Cadel Evans à tour di France, del diskinte às infîers du Spòrting di Châlêrwè ou co bèn minme des transferts di Lukaku ou di Witsel...

Non-fait ! I gn a ene saqwè qui m' trêcasse ene miète : c' est l' yèbe des téréns d' fotbale. Dji sé, vos dalez m' dire qui dji pied l'tièsse. Eyet pourtant ...

- Est ç'qui vos con'chez les plouzes ârtificièles ?

Amon nozôtes, c' èst a Sint Trond, à Stayen, qui pou l' prumî côp, on a djouwè ene pârtiye di prumire divizion. Ça s' passeut el set du moes d' awousse.

On dit souvint qui l' Union beldje est dispasseye. Ele vént di doner l' otorizâcion e moes d' sètimbe 2010. Eyet pourtant, vos 'stez bèn achîd, el prumire pârtiye djouwéye e-n Urope dissu in té tèren date di dècimbe 1981. C' esteut à *Queens Park Rangers* a Londe.

« Qwè ç'qui ça va candjî ? » dalez m' dimander.

D'abôrd des liârd's ! On pâle roci di 500 000 uros. D'èn ôte costé, pupont d'inondâcion a-z awè. El tèren dmeurrè toul'timps e boun estat. Fât dire qu' i gn a ddja branmint des tèren d'etrinmint avou in té covraedje.

D'après les espèciâlisses, c' est pus âjey a djouwer ladsu pou les équipes a vocâcion

tecnique. Mi, dji m' dimande toulminme si ça n' va nèn dèzoûrner [perturber] les djouweus. Dji pinse tout d' in côp a l' vitesse du balon. Etou às rbonds, sins roubliyî qu' on risquêye di bouler [déraper] pus âjeymint. Dj' espere qui les crampons sront arindjîs pou l' novuia tèren.

Les djouweus did dins mes conchances qu' ont ddja djouwé dissu del yèbe ârtificiële trovnut qu' c' est pus deur eyet qu' on l' sint dins tous les musses d'jusqu' a dins l' bas du dos. C' est seur qui les aspoyaedjes èn sont nèn les minmes. Et, co in côp, gn a branmint pus di candjmints d' rite [rythme].

Saquantès lenes techniques dissu l' tchinisse.

El fameus waezon, c' est du sâvlon maxhî avou du vert cawoutchou. Coula est tapé dissu ene pârtiye èlastique, 22 milimètes sipesse. Pa dzou, i gn a ene coutche di lève pou-z awè l'euwe qui s'eva wôr. Divant çoula, c' esteut des vîs pneus qu' on perdeut. On pleut adon ralouwer 39.000 pneus pou in mërseu tèren d' fotbal.

Pou fini, saquants afères qui fât tuzer

Gn a toulminme du bèn dins l' istwêre. Quand i djele, i gn a don pus dandjî d' mete ene saqwè à dzeu, ni bèn seur di dvwêr instaler des tuyos pou l' tchâfer. Çu qui vout dire qu' on va fé ds èconomeyes

ostant dissu l' ètèrtènaedje qui dissu les dandjîs è-n ènerdje.

Dj' è minme lî dins ene ervûwe espèciâlîjéye qui l' diferince inte el naturel eyet l' sintétique permeteut d' espârgnî deus miyons d' lites d' euwe (eyet minme el doube dins les tchôds payis).

Sins roubliyî qu' pou l' yebe naturelè, on tapeut des pesticides a rlaye, dabôrd qui, roci, i gn a pus dandjî. Minme afère pou ls ingrès. On nd uzeut nèn lon d' ene tone et dmeye pa anéye. On radjoute a çoula qu' i gn a pus dandjî d' el côper. El djârdinî pout daler racrotchî ses crampons !

Pou ètèrtènu l' yèbe ârtificiële, i fât rëfônçî les pitès beyes di cawoutchou eyet etou arouzer l' tèren... pusqu' i gn a toulminme ène saqwè qui rchène a di l' yèbe. Çoula fêt ene wôteu di cénq cintumètes.

- Ba, qwè vlez ! Fât èvoluwer avou s' timps. Adon, ebén tant mieu si on pout-d ariver a n' pus dvwêr côper ès pètit bouquet d' pachi dins l' djârdén !

Djan Goffart, li 5 d' awousse 2011

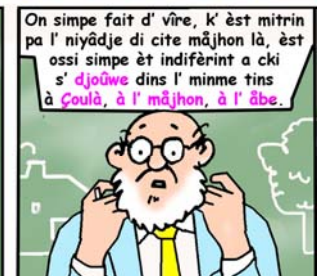

Hegel rituzé pâ professeur Titôrvâ

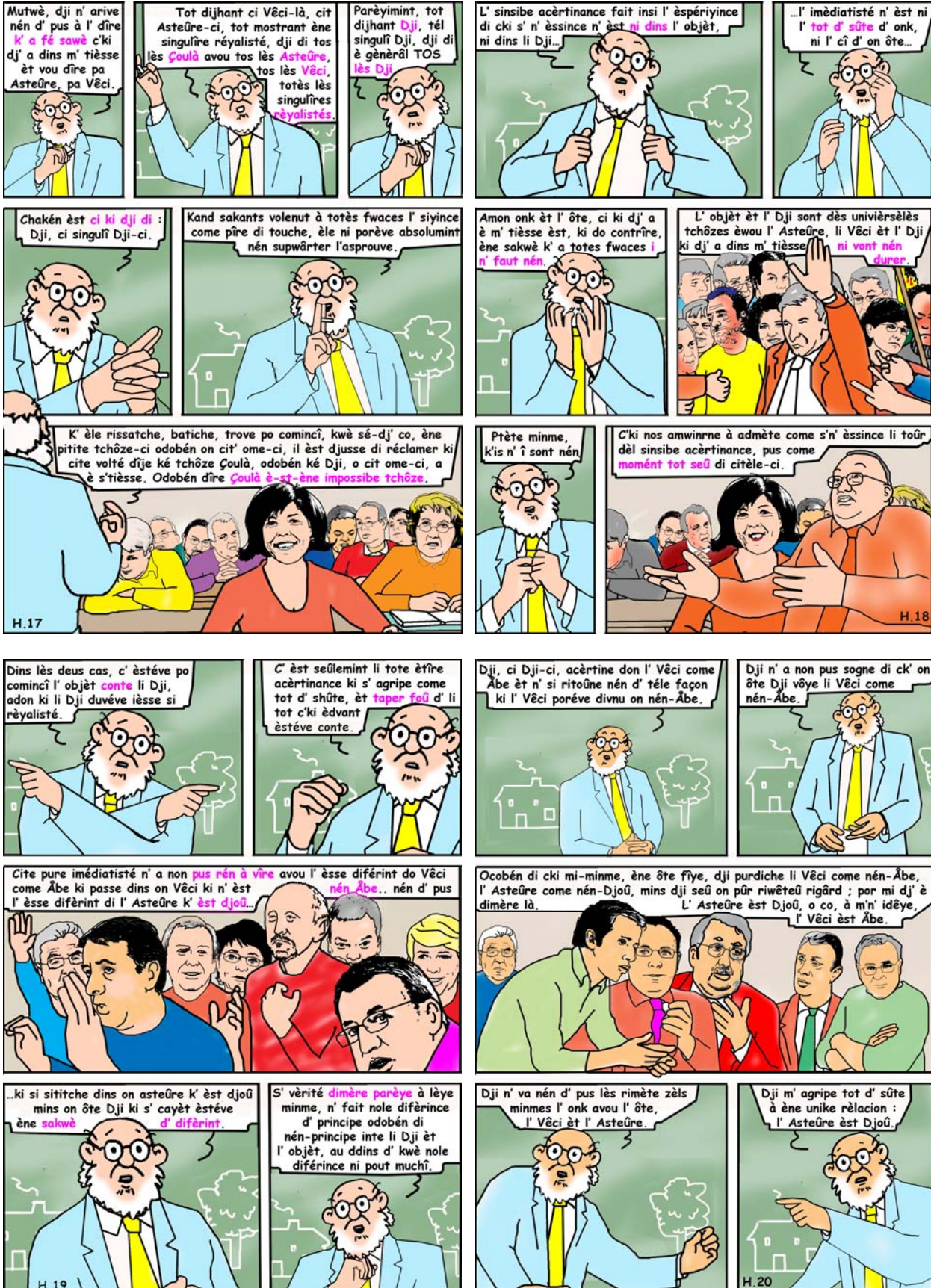
Shûte del binde d' imâdjes del Rantoele 56 (mwaisse modêye, nèn rfondowe) →

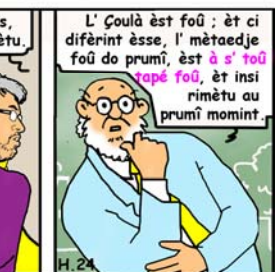
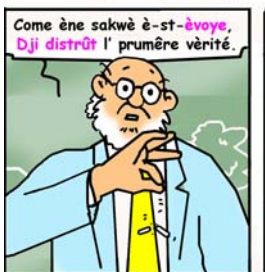
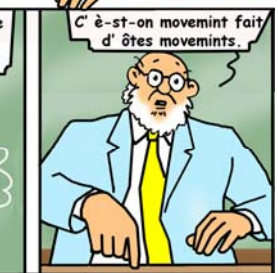

Viyès techniques :

Do tins des tchetoeres

C' est l' waeyén-tins. Li moxhî [apiculteur] va fé s' lâme sol fén do moes d' setimbe. Les moxhes al lâme [abeilles] si vont rpoizer dins leu rutches às câdes et rahâsses [ruches à cadre] ey î passer l' ivier, divant di s' dispierter à bontins.

Dintins, ele n' avént nén ç' credit la. Ca i faleut vudî les broxhes [rayons de miel] foû del tchetoere di strin u d' schinons, po poleur saetchî l' lâme. Disbroxhî, cwè.

Fé crever les moxhes

Adon, les moxhes estént efoumêyes et dveur mori. On djheut : « dji frans mori (u peri, u crever) les moxhes. » Did la li ratourneure e walon : « crever come des moxhes ».

Mins adon, kimint k' i râront des moxhes al lâme l' anêye d' après ?

Tot biesmint pask' i on n' rascodé li lâme ki des pus pezantès tchetoeres. On les pezéve avou on pezea al mwin [peson manuel].

On relît les pus pezantes (on dit eto les pus crâsses, les pus foites, les meyeuses). Ça dipind des moxhîs et kimint çki l' campagne a stî. On a rlevé des pwès di 8 (Chuchi [Suxy]) a 20 kilos (Tchonveye [Jéhonville]). Ces tchetoeres la, c' est les cenes ki n' ont nén samé (djeté) [essaimé]. On-z aveut peu ki les moxhes rimagnoxhît tote leu lâme et n' pus rén aveur l' anêye d' après.

Li moxhî fwait on trô del hôteur del tchetoere et l' î stichî. Pu ristoper l' trô avou on covra d' saloe, metans. Adonpwis, esprinde ene viye loke avou del souûfe [soufre] k' i tént avou on ptit baston sol boird do trô.

Mins on pout eto wârdé les moxhes tot rmaxhant l' tchetoere k' on va rascodé avou ene ledjire moxhe

[colonie faible]. Po çoula, i les fât tchessî foû, tot-z acoplant les deus tchetoeres, li pus pezante âdzeu, eyet l' ledjire â dzo, li cou â hôt, dins on saeyea metou so on xhame. Pu tocter so l' cene do dzeu po fé dischinde les moxhes.

Po passer l' ivier

Les tchetoeres ki n' sont nén pezantes assez, c' est po **rpasser**. Dj' ô bén : ele vont passer l' ivier, padecô dins ene mâjhon, dins on saetch di djute et ricatcheye dins des foyes di hesse.

On pout rmaxhî deus moxhes eshonne, come espliké enawaire. On rtoûne li pus fwebe dins on saeyea, et mete l' ôte a djok dussu. Pu on toctêye avou des bastons ou avou ses mwins so l' cene do dzo (li contrâve d' enawaire). Al longue, les moxhes montèt dins l' tchetoere do dzeu.

Mins ça fwait k' i gn ârè deus meres moxhes [reines], insi ? Ça, ça n' si pout. Gn a ene des deus va touwer l' ôte.

Li moxhî sait Bén pâr cwand ki l' moude est tot fwait, paski les ovrires ni brouyèt pus [cessent de bourdonner].

Mâgré tot, gn a des moxhes ki polnut crever di l' ivier. Adon,

gn a nén mezâjhe di bodjî al tchetoere. Cwand gn ârè on djonnea ki serè po-z î vni â bontins, les ovrires rineteyront Bén leus waibes totès seules.

Nourixhaedje

Cwand on vleut nourî les moxhes e l' ivier, on prindeut des tchetoeres avou on rondea d' bwès al copete (et nén ene pougneye come sol foto). Li rondea d' bwès esteut trawé â mitan. Sol trô, on poizéve, li cou â hôt, on potiket avou do souke k' aveut stî cût. Li coviete do potiket aveut stî trawêye avou ene aweye a rassercî [reprendre les bas].

Les moxhes si vont vni atrocier après l' trô â souke. Tchaeke moxhe va passer tot douçmint do dzo viè l' dizeu del troke, et s' sognî pâzès ptits trôs â souke. Pu s' endè raler â mitan del troke.

Doûcès croyances

Li djoû des Rwès, les moxhîs alént vey avou ene beneye tchandeale si les moxhes viként co. I toként sol tchetoere po les ôre brouyî.

Al Floreye Pâke [Rameaux], on-z aléve pâcter les moxhes (mete ene coxhete di beneye pâkete après l' apî) po k' ele ni crevéxhe nén.

Cwand on moxhtî moréve, les moxhes poirtént l' doû. On meteut ene ranse ou crepe [bandeau noir] dins l' apî, sol tchetoere do mitan.

Sourdants : Joseph Guérard, « L'apiculture dans le centre de la province de Luxembourg », memwere UCL, 1975.

Vî scrijhaedje di waloneu :

Les moxhes al lâme do Congo

Dins les vîs papîs ku l' Gaston Lucy m' è lêchî, dju vin du rmète lu mwin su in ptit calpin toelé ki contint du ses scrijhaedjes, cwand il ére ou Congo duvant 1930.

Lu calpin est scrît a francès, lca i n' sucrijfhot nin co a walon adon. Il è l'êr du s'intèresser às mouxhes (a miel).

Lu mouxhe al lâme du Congo

Lu mouxhe du Congo Beldje, c'èst ène djaene mouxhe. On croerot qu'île vint du l'Italiène, mins on pôrot ossi l'aparinter al Palestiniène, al Siriène, et vs a-n âroz.

Mins, d'après cè k' dj' è veu, dju sondje ku, cabin k' ille âye lu minme couleur ku cètes-lales, c'èst ène race a pâr.

Nosse mouxhe è l' minme taye ku les sôres ku dju vnans d' câzer. Ille è trwâs djaenes anês et pol rawète, in nwâr k'est pus lådje.

Ille est fwârt sâvadje. On è fwêt kékes sayes pou l' domestiker, mins avu brâmint des rûjhes.

Dins l' Kassay, su tchètoûre est a 15-16 mètes du hôt, dins des craeyes d'âbes trop gros pou les gripeus noers î polu monter. Mins, a loyant des schâles du lianes conte lu tronche, i plat cwand minme ariver ou trô d' vol.

Pluctaedje

Nosse mouxhe racwèd du miel du buxhons, du polèn des fleurs, doule farine du maniok, du sé, du l'êwe et dul rouzêye [rosée].

Ille gârnt ses rais avu assez bin d'êwe, surtout al sètche sâjhon, mins l' pus souvint, c'est dul rouzêye. Ille ramasse dupus d' farine du maniok ku d' polèn po fé ses tortès d' lâme. Ille lu trouve dins les

buks d' âbes ki siervat às nègresses a piler les rcinêyes du maniok.

Dins l' Kassay, dju nn' è jamwès veu ène seule avu du polèn, coume dj' a-n è veu râmint avu du miel cwèdu su les buxhons.

Ille fijhat ène consomâcion tèrîbe du sé. Ille lu trouvat su les êres du feu, èyu k' les nègresses fujhat lu sé vèjètal.

Rouzêye

Tous les djoûs, al sètche sâjhon, ille vont plucter al rouzêye su les yêbes dul brousse, duvant ku l' solê nul supoujhe. Ele lu ramoennat dins les wastès, mins sins les rclôre. Ene curieuse afwère : ille lèyat l' aiwe des bîs [ruisseaux] pou l' rouzêye.

Lâme

Leu lâme est fwart brune. Ille n' è nin l' fin gousse du nosse miel d' Urope, mins ille est boune cand minme. Du tout tims, lu lâme est tiène [tiède], rapôrt a l'êr dou payis. Lu lâme nu vint nin a gurzès [ne se cristallise pas]. Dju sondje ossi ku l' tchaleur î est pou yâk [quelque chose].

Li nectar est cwèdu surtout su les plantes doule famille des pâwionacêyes (legumineuses) coume les accacias et les trêfes. Mins ele vont eto ramasser su grands âbes dul foresse. Ces pâwionacêyes la pôrint-z esse, avou l' tchaleur, yène des râjhons k'apêche lu lâme du prinde.

Tchètoûres natureles

Dj'ans veu ku les mouxhes fujhint leus tchètoûres dins les grands âbes, mès toutes les

sôres d' âbes nu convnat nin. Ille tchwâzixhat surtout lu « moukènié », èn âbe â roudje bwès, ki n' node rén. Ele polat co fé leus tchètoûres dins des termitires abandnêyes û in tuyô d' mètà lådje assez

Tchètoûres dins les âbes

Cwand les eclaireuses ont yeu rpêré èn âbe ki convint pou djonnê [essaim], ille èvoiyat des ôtes ovrires pou nètiaedje. Ene rude buzougne, ca ces gros âbes la sont rimplis d' trigus et d' schouvîyes [débris]. Ille les moennat voye su 90 cms du hôt, nin dpus. Adon, ille fujhat dul cire pou fwère in toet, ki va soutnu les nictés ki sont pus hôt. Lu calote du cire doet z-a soutnu ène masse pa des côps teribe, ki put fwère djusca deus mètes du spès. Et i fât co tuzer al plûve ki mousse dins l' pouriture du l'âbe. Lu calote doet ossi soutnu lu pwès des mouxhes et des couvins, lu gato et les amonucions, ca ttafwêt pind après. Et portant, il est fû rare ku l' calote su lèye naler, mâgré l' mwateur du l'êr.

Il est vrê ku l' tchaleur n'è wère du prîje sul cire. Cabin ku les âbes sùxhinxhe vîs, i n' sont nin moirts pou ça. Duzou les tropikes, lu séve est permanente, et vént rascovru l' cire et l' aspêchî d' couru.

Lu calote et l'intrêye doule tchètoûre ni sont nin pus spesses ku les paros des lodjètes dou wastê.

Gaston Lucy, diviè 1928, ratourné e walon pa Louis Baidjot, e moes d' awousse 2011.

Societé :

Des comeres et des nos d' famille

Vos avoz oyou dire, binamêye lijheuse ou binamé lijheu, k' e-n inglès, li mot « woman » (feme) soude di « man » (ome); tot come e-n ebreu « icha », c' est on stindaedje di « ich ».

Po les mestîs, c' est tofer parey : metans, « manguinresse » sourd di « mangon ».

E nosse societé, les comeres n' ont nén todi yeu droet a-z awè on no.

Nos ratayons les Romins n' avént pont d' vraiys nos po les bâsheles, nerén po les cmeres. Claudia Prima esteut l' prumire feye da Claudius, et ses sours da leye estént Claudia Secunda et Claudia Tertia. Elle estént des limeros.

Si ene did zeles esteut marieye a Felisse, ele divneut Felicia. Pont d' galant, pont d' pitit no por zeles !

Les crustinnes ont stî les prumires a-z aveur droet a on ptit no da zeles, à bateme.

El Hongreye, divant 2004, à s'-maryî, les femes pierdént pâr leu no, do moens so les papîs.

Insi, si l' ome Buta Ferenc si maryive avou l' feme Okos Mária, ele divneut Buta Ferencné. Dji vs ratoûne : si Biesse Tchantchès purdeut Sûteye Mareye, ele divneut Biesse Tchantchesse.

Asteure li feme pout tchoezî des ôtès môdes di lomaedje après l' mariaedje, mins c' est todi l' ome ki dene si no da lu às efants del cope, et nel nén poleur candjî. Di tote façon, minme asteure, pus d' 90 âcint des femes tchoezixhnut come c' esteut l' rîle divins l' timp. E l' Almagne, Roumaneye et des ôtes payis, dispoy lontimp, c' est les maryîs k' decidnut

eshonne on no d' famille po l' nouve famille etire: fouxhe-t i on novea no, fouxhe-t i l' no d' bâshele del marieye, fouxhe-t i l' no d' famille do maryî. Mins po pus d' 95 âcint des djins, c' est l' dierinne tchuze di ces troes la ki va.

El France, les femes estént oblidyees di prinde li no d' famille di l' ome, cwand elle si mariént. Asteure, ele polnut awè l' no d' l' ome dilé l' cia da zelvôtes, ou wårder seulmint leus nos d' bâsheles. Mins di totès manires, les enfants âront l' no d' leu pere. L' ome, lu, ni candje nén d' no. Po les spagnol-câzants, totes les djins poitnut l' no do bon-pa do costé do pere, poy li cia do bon-pa do costé del mere. Insi, po dire li veur, li feme si no ni va mây pus lon. E l' Espagne, asteure, ons a l' droet d' candjî l' ôre des deus nos, po l' feme diner s' no a ses efants eyet ptits-efants.

El Beldjike, à mariaedje, tchaeke wåde si no, mins tchaeke des deus a l' droet d' employî l' no d' si ome ou di s' feme. Ane-Mareye Lizin, c' est, so les papîs, Anne-Marie Vanderspeeten, mins ele a l' droet di s' fé lomer Lizin, come si ome. Tolminme, c' est todi l' pere ki dene si no às efants, sâf cwand k' on n' sait nén kî k' c' est. Et minme cwand on l' découvre, on pout candjî l' no des efants, por zels poirter l' no d' leu pere.

Li mere, c' est leye k' a stî tcherdjeye, et poirter l' efant, et sofri po l' mete à monde. Eyet, minme si l' pere est à lon, ele n' a nén l' droet di dner s' no d' bâshele a ses efants !

Li mere bedje – walonde ou flaminde – ki s' lome Schoonheyte, i lyi shonne pâr normâ k' ses efants s' lomnuxhe Destront come si ome, la k' c' est des sfwaitès idêyes k' on lyî a stitchî e s' tiesse dispoy estant bâshele. E des ôtes payis, ça sbarreut les djins, k' ene mere n' ouxhe nén l' minme no k' ses efants.

Gn a co des comeres omosecsuweles, marieyes lweyâlmint avou ene ôte comere, et k' ont des efants d' èn ome k' ele ni s' vlèt nén aloyî avou lu. E nosse payis, c' est seulmint l' no d' ene des deus k' on pudreut po lomer les efants. Parey po deus omes (ene cope omosecsuwele marieye lweyâlmint) k' ont afiyî [*affilié* = *adopté*] des efants. C' est adon k' onk des parints s' vout fé lomer avou l' no d' l' ôte, po les efants et les parints awè tertos on minme no d' famille. Et co, todi el Beldjike, si ene mere vout mostrer da kî k' ele est l' mere, ele n' a k' a s' fé lomer come si ome.

Ç' n' est nén po dmwin k' ons ârè comprins k' ene comere pout esse tot ossu degne ki si ome.

Djôr Sfasie, 25 d' awousse 2011

Vîs lives e walon

Arimés da Mårtén L’Djonne

L’ ôte vinrdi, sol brocante di Sint-Foyin, po cinq pèlés euros, on bê spès live è walon di 464 pâdjes, qui l’ tite c’ est : Jules Feller-Oeuvres lyriques du poète wallon Martin Lejeune-1925

Abèye mi sètchè d’ plastike biyodistrujhâve.

Èco on trèzôr di pus’, a mète avou tos ls ôtes, è m’ trô d’ Ali Baba.

Â pus’ fêt on dè walon, èt pus’ veut on qu’ on n’ kinoxhe qui pô d’ tchwè. JEAN Lejeune, a Lidje, avou s’ Cadet⁵, passe co. MARTIN Lejeune di Dizon... *Inconnu au Batayon*.

On docteur â grand coûr, amoureux di s’ contrêye èt des djins d’ amon nozôtes. In arawé scrijheu walon ossi.

Mwèrt trop djonne, a 43 ans... Damaedje.

Tourner les pâdjes di s’ live, c’ èst come fouyter les pâdjes di nos alboms di fotos. Ou d’ passer so ene blanke toele nos hopès d’ diapos di nos superwites qui dwèrmèt pâjhûlmint dvins leus classeurs.

Et totes les imâdjes da Martin Lejeune sont claires èt nètes, bin câdrêyes, sins "flou artistique" ni "solarisation".

On pô sèpia, tot l’ minme.

Dj’inmêve bin, mi, ine pitite hipète di tîmps in tîmps, divins mes fotos...

On comprend qu’ Jules Feller âye potchî a djonds pîs so ene parèye ocâzion po mète è valeur ses fameusès rîles d’ ortografèye. Adon, a twèrtchî ine prèface di 58 pâdjes, rin qu’ ça.

Djans ! Martin Lejeune

⁵ « Cadet » : roman da Djihan L’Djonne di Djoupeye, eplaidî e 1921, ki raconte li veye d’ on live.

esteut s’ cama. Mins acertiner qu’il a-st apwèrté 36.000 – awè, 36.000 – coreccions è live da Martin, est ç’ bin s’ kidure come on cama ?

Ni sèreut ç’ nin on pô bêcôp po s’ mète lumîme è valeur avou l’ ovrèdje di s’ cama ? Dji pinse todi mâ, dê, mi.

Wayaway si l’ Lucyin ou l’ Pablo rifondaxhît mâ l’ ouve da Martin...⁶ Â dèpât, ci-chal âreut i scrît po des estènés ?

Adon qu’ i nos djâze des rbouteus, des rcroeyous macrês [*guérisseurs*], di Pire Andri èt d’ Bèlèm, on n’ trouve nou scrijhêdje so **Chapuis**! Nin on mot!

Grigwère Chapuis, e s’ prijhon

Ewarant *n’ est-il pas ?*

On docteur ossi, del minme contrêye ossi,

⁶ NDMS : Sacwants d’ ses rimeas sont ddja e rfondou so l’ Aberteke : « Ni riyoz nén » (Adrovaedje des concours SLLW) / « Tot rivnant do beur » / « Pocwè » (li magriyete) / « C’ est l’ vint ». Si stîle est corwaitî [*analysê*] sol Wikipedia.

qu’ inmêve les pitès djins, ossi.

Chapuis, lu, s’ a rècresté disconte les èminances, les monsigneurs qui lî ont bin fêt payî. Èt sofri l’ mårtire co pès qu’ l’ Ôte, la, n a 2.000 ans so s’ creujh. TOWER Chapuis a 33 ans come l’ Ôte ossi, po l’ ègzimpe... Mèyan, mâssî bouria !

Il ârè bin falou des razanêyes po lzî crâwer des dorêyes al crinme èl g... djéve èt quéques bons còps pîds â cou po les rmète è leu plèce, les èminances èt totes leus mâssistés. C’ est bin pô èt bin târd.

Po vni foû conte

Lijhez tot l’ minme, al pâdje 173, " On doû ". On pout, inte les rôyes, tuzer, rin qu’ tuzer, a Grigwère Chapuis. C’ est todi ça.

Françwès Nyns

Grégoire Chapuis (1761-1794).

Après li raloyaedje del Principâté d’ Lidje al republike francesse (17 di fevrî 1793), i divna oficî di l’ Estat Civil a Vervî. C’ est la k’ il ecoraedja li mariaedje civil, ki l’ prumî si fjha li 22 d’ fevrî 1793.

I divna cohigne cohagne avou l’ Prince Eveke di Lidje, di Meyon. Ci-ci aveut corou evoye après l’ Binamêye Revolucion (1789) I parvina a rivni on prumî, pu on deujhinme còp avou ls Otrichyins e moes d’ mâss 1793.

C’ est di ces trevéns la k’ on-z ameta Grigwère Chapuis d’ aveur trayi li Paysis d’ Lidje po l’ France revintresse. Et l’ codâner a moirt.

Eredjistrumints då Tchåle Bruneau

Charles Bruneau, c' ere on prof al Sorbone k' a vnou à monde el Walonreye di France a Tchô [Chooz].

Il aveut tourné les viyaedjes del Simwès divant l' prumire guere daegnrece, ey eredjistrer les djins d' avârla. Gn a dins si aroyaedje di rcwerances do walon, do gâmès et do tchampnwès.

Ses plakes sont wârdêyes al bibioteke nâcionâle di France.

Li racsegne m' a stî dnêye pa on binamé Catalan sol Wikipedia.

Pardon d'utiliser le français mais je ne parle malheureusement pas wallon. Je suis Claudi Balaguer, l'utilisateur Capsot des wikiccionari/wikipédia occitane et catalane. En regardant quelques pages de Gallica (le site internet de la Bibliothèque Nationale de France que vous connaissez probablement), j'ai vu quelques enregistrements en wallon qui pourraient vous intéresser vous ou quelqu'un d'autre ici peut-être. Je vous indique où les trouver (ils ne sont pas tous en wallon apparemment) :

En vous souhaitant une bonne continuation et que la wikipédia wallone progresse et permette à votre langue d'être davantage connue et appréciée, cordialement.

Claudi Balaguer 21 di djun 2011 a 06 :54

Come d' efet, si vos tapez so ene ricwirrece (Google, evnd.) **audio + wallon + site :<http://gallica.bnf.fr>**, vos alez tchaire (sins vos fé mâ) so ene trintinne di plakes, inte di zeles 13 e walon, k' on pout aberweter [*télécharger*] po rén.

Pol walon do Levant, gn a k' ene tchanson e lidjwès,

d' ene Lidjeuse ki dmoreve a Âbî.

Pol Basse Ârdene, on-z a 7 eredjistrumints : troes po Âbî : deus djins ki racontèt leu veye, ene margaye inte deus omes, et ene sol plantaedje do toubak.

Po Rotchô, gn a deus eredjistrumints, onk sol bouwêye, et l' ôte so vizite di l' eveke et l' dicâce.

Avou deus ôtes plakes so l' ovraedje avâ les tchamps a Bive et Orcîmont, on-z a l' conte.

Pol walon do Miton, on-z a on tecse di Biarin : c' est on recitaedje di « li coide al doye » da Auguste Vermer. N a-st eto ene tchanson d' après Nameur tchantêye pa onk di Fweche. Adonpwis, on recitaedje d' èn ome d' Ansreme (sint Pire et sint Djôzef ki s' disburtnnut po l' administrâcion do Paradis).

Pol Coûtchant walon, on-z a on câzaedje so Marlanwé [*Morlanwez*].

Adon, pol Walonreye di France (viyaedjes walons del Bote di Djivet) on-z a deus plakes : ene di Lintchamp (câzaedje sol vî tins) et ene di Fumwè (l' ovraedje des schayires).

Les ôtès plakes sont-st e gâmès (Tchini, Abâ-l'-Nouve, Sinte-Mareye-so-Smwès), e tchampnwès (Vresse, Bôhan), des aschates walon-gâmès-tchampnwès (Bouyon, Corbion), des aschates walon-gâmès (Arbûmont)

Sol Wikipedia walon, a « Charles Bruneau », gn a des hârdêyes [*liens hypertextes*] po schoûter direk les plakes e walon.

Les eredjistrumints vont on pô trop rade, mins c' est dandjreus todi l' cas avou ces

vîs 45-toûs la. Lacobén ki Bruneau a riscrit tos les tecses (apus ki l' tchanson e lidjwès) e si scrijhaedje fonetike (ki n' est nén l' Alfabet Fonetike Eternâcionâ). Et dner pâr li ratournaedje e francès vizon vizu.

Vo cial onk des tecses eredjistré :

Li culteure do toubak

Ebén, dji va vs raconter çou ki s' passe cwand on vout coûtiver l' toubak. Diviè l' cwénze di mâss, dji preparans nos coûtches avou l' tero ki dj' avans yeu sogne di rintre a setche plaeece divant l' ivier. Dji semans l' grinne dizo l' tchessi, don, dzo on vere, et dj' arozans ût djoûs à long avou del tchôte aiwe. À dbout d' ût djoûs, dji cminçans a-z arozer avou del froede aiwe. Cwand ça est fwait, dji leyans l' grinne on moes. Et pu dji cminçans a rpiker e coûtches.

La, dji les leyans co poussî seurmint on moes ; ça depind del sâjhon. Et pu, dji metans e plinne tere, don, del tere k' est preparêye avou ene boune foumeure et d' l' ingrais.

Cwand c' est planté d' on moes, on les rpassé, don, po-z aratchî les nichtés. On les dhawe, don. Diviè li cwénze di djulete, li vint, ça depind, on cmince a djetouner [*ébourgeonner*]. Ça, c' est ene afwaire ki pout durer kéke tins, sortot si on nd a ene grande cwantité. Pu, à cminçmint d' setimbe – diviè l' cwénze, ça depind l' sâjhon –, on cmince al côper. Pu l' pinde a l' ombrir. Cwand il est setch, à cminçmint d' decimbe, on cmince al maroter. On rtire li bele foye et les ptites, on les mete po vinde meyeu martchî.

Lete da Djåke Dupuis

Dj' a stî bén binâjhe di rçure « Li Rantoele » d' esté. Dji ratin octôbe pâjhirmint... sins rovyî d' aler a Bive tchaeke moes et a Rotchoirt deus còp sol moes.

Avou mi cmaxhî walon, dji ni so nén foirt lon. Mins dji m' di ki l' walon k'on-z a el tiesse vât seur bén li ci di l' Academeye.

Mi k' est natif di Mårloye, dj' a-st aprindou l' walon avou s' vî mononke a Rwè dilé Mâtche e-z alant bouter avou lu dins les cinses. Et tot schoûtant dvizer les grands, e-n estant rmouvté cwand dji voleu dire mi ptit mot ou cwand dji schoutéve padrî les ouxhs et k' i m' voeyént fé.

Dji so co bén fir d' end awè ene miete el tiesse et di n' nén dmorer come on bâyard addé des djins ki l' djazèt âjheymint.

« Li ci ki schoûte, li Diale l' aloude ! » mi djhént i les vîs po m' fé li lçon cwand dji schoûtéve dirî l' ouxh.

Tot mi rlijhant, dji m' di k' i vâreut mî rprinde les foyes del sicole di walon a Bive et aprinde a mî scrire. Oucobén lére « Vera ».

Dj' âreu bén volou scrire a Lorint Henschel mins li facteur n' a nén trové s' boesse.

Si dj' a bén comprins, gn a pupont d' cours di walon à Noû Lovén. Dandjreus k' i n' ârè nén stî foirt ecoraedjî pa tos les pârticularisses ki volént wårder leu scrijhaedje da zels et ki n' volént nén etinde djâzer do rfondu.

Dji vos evoye mi ptit mot cial po vos fé on clin d' ouy a vos k' est a l' ovraedje. Purdoz l' come li ci d' on mwais apurdisse a s' bon mwaisse.

Amiståvmint.

(li 9 d' awousse 2011)

(fén del lete di dvant, eplaideye el Rantoele 58, ki cåze co di s' vicaedje so les campagnes di Rwè) Çou k' esteut bén, c' est k' i gn aveut ossu des comeres ki cmincént a s' fé feme. Et cwand on-z aléve às cromptes et k' ele tinént l' saetch, c' esteut bén plaijhant d' elzî vey li cour dins leus fenès blouzes ki bâyént.

Gn aveut Madlinne, li feye da Louwisse et Djôzef, ene miete pus viye ki Djåke, et k' inmève co bén rire avou lu. Si bén k' les mans les apelént cobén po sepe çou k' i fjhént drî les clawsons.

Gn aveut ossu l' Cristiane, li feye da Denise, et s' sour, ene Madlinne ossu. Leu pa aveut stî prins pa les SS et touvé a Bande. C' esteut on Målîmpré d' Lidje. Il estént deus Målîmpré a hanter avou les deus comeres Denise et Guerite do Tchaplî a Rwè. Onk esteut dedja maryî. L' ôte ni l' esteut nén co. Guerite s' a maryî avou Georges Batter. Il ont yeu deus gaméns, André et Marc.

Djåke des Cambuzes

Lete da Djôr Sfasie

Semdi, dj' a yeu l' disfinse di m' memwere di licinse e teyolodjeye. Dj' a yeu l' grande diss avou 80%.

Aeyir, dj' a cåzé avou mi eveke (ons a passé l' après-nonne eshonne po cåzer d' l' avni). On s' metrè a-z aprester l' messe cwand dji serè apriyesté [*ordonné prêtre*].

Dji serè priyesse-ovrî, et dj' sondjans d' dire messe e walon tos les londis ou tos les mårdis.

Dji so si binâjhe d' awè fini mes estudes. C' est ene miete târd po mi âdje, mins i vât mia pus târd, purade ki mây.

Proficiate a nosse soçon scrijheu k' a-st arivé el Walonreye e 2003 (portrait), eyet aprinde li walon did rén avou des djins d' après Cînet et Nameur, et sortot, avou l' âjhmince des scrijhaedjes e rfondu.